

Praca poglądowa/Review paper

Wokół radioterapii miednicy - sprawozdanie z ESTRO 35 w Turynie

Focus on the pelvic region – report of the ESTRO 35 conference in Turin

Elżbieta Czajka¹

¹Zakład Radioterapii I, Wielkopolskie Centrum Onkologii, Poznań, Polska

---

Streszczenie

Realizując panel wystąpień ustnych „Focus on the pelvic region” podczas konferencji ESTRO 35 poruszono trzy tematy związane z leczeniem nowotworów regionu miednicy: śledzenie ruchomości prostaty z użyciem złotych markerów GoldAnchor, wpływ wypełnienia pęcherza moczowego na napromienianie narządów miednicy oraz ewaluacja narzędzia internetowego *Treatmentchoice*, służącego do wspólnego podejmowania decyzji terapeutycznej w raku gruczołu krokowego. Niniejsza praca ma za zadanie przybliżenie czytelnikowi tematykę poruszaną podczas konferencji oraz zwrócenie uwagi na różnorodność wyzwań, jakie stawia przed zespołem terapeutycznym radioterapia narządów miednicy.

Abstract

During the „Focus on the pelvic region” panel at the ESTRO 35 conference, three topics were discussed: tracking prostate movement with GoldAnchor fiducials, effect of bladder filling on the radiotherapy of the pelvic region and evaluation of Decision Aid Tool for prostate cancer – *Treatmentchoice*. This work is intended to bring the reader closer to the subject matter of the conference and to highlight the variety of challenges that the pelvic radiotherapy team is facing.

Słowa kluczowe: markery GoldAnchor, radioterapia, rak stercza, rak pęcherza moczowego, radioterapia narządów miednicy

Key words: GoldAnchor markers, radiotherapy, prostate cancer, bladder cancer, pelvic radiotherapy

---

Adres do korespondencji

Elżbieta Czajka

Zakład Radioterapii I, Wielkopolskie Centrum Onkologii, Poznań, Polska

Wielkopolskie Centrum Onkologii, ul. Garbary 15, 61-866 Poznań, Polska

Telefon. +48 61 885 0 416

e-mail: ela.c.czajka@gmail.com

Wstęp

„Focus on the pelvic region” to jeden z paneli wystąpień ustnych realizowanych podczas konferencji ESTRO 35 w Turynie i kierowanych do elektroradiologów. W trakcie wystąpień poruszono trzy tematy związane z leczeniem nowotworów regionu miednicy, w szczególności raka gruczołu krokowego, który jest drugim co do częstości występowania nowotworem u mężczyzn w Polsce i jednym z najczęściej występujących nowotworów na świecie [1]. Z powodu rosnącej liczby zachorowań na ten nowotwór, podczas konferencji zwrócono uwagę na zagadnienia związane z realizacją samego napromieniania, jak również na takie aspekty jak uczestnictwo pacjenta w wyborze metody leczenia [2, 3]. W przypadku napromieniania w obrębie miednicy szczególnie istotne jest zwrócenie uwagi na pęcherz moczowy, który charakteryzuje się największą zmiennością objętości w czasie. Podczas radioterapii pomocne może być wypełnienie pęcherza moczem (zgodnie z obowiązującym w danym ośrodku protokołem przygotowania) – pozwala to na pewne ustabilizowanie pozycji i ruchomości innych narządów miednicy oraz odsunięcie od pola napromieniania [4]. Stosuje się również jego całkowite opróżnienie, co wpływa na zmniejszenie napromienianej objętości, w przypadku, gdy jest on celem radioterapii [5].

Stabilność położenia markerów GoldAnchor

Położenie anatomiczne gruczołu krokowego między pęcherzem moczowym, a odbytnicą powoduje, iż cechuje się on znaczną ruchomością śród- oraz międzyfrakcyjną. Zmienność wypełnienia pęcherza moczowego oraz wypełnienia odbytnicy występuje pomimo stosowania odpowiednich protokołów przygotowania pacjenta do radioterapii. Aby zapewnić dokładność pozycjonowania oraz napromieniania, na aparatach z dostępnymi systemami obrazowania w pomieszczeniu terapeutycznym stosuje się złote markery, m.in. GoldAnchor. Są one implantowane do prostaty przez lekarza urologa, najczęściej przezkroczowo bądź przezodbytniczo pod kontrolą USG [6, 7]. Od chwili implantacji należy odczekać 7 dni przed wykonaniem badania tomografii komputerowej (ang. *computed tomography*, CT) oraz rezonansu magnetycznego (ang. *magnetic resonance*, MR) służących do planowania leczenia (w tym czasie znaczniki powinny uzyskać stabilną pozycję w miększu prostaty) [7]. Podczas realizacji procedury terapeutycznej porównuje się położenie złotych markerów z ich położeniem podczas badań diagnostycznych do planowania leczenia i na tej podstawie ocenia się jej przesunięcia. Aby dokładnie śledzić ruchomość we wszystkich płaszczyznach niezbędne jest stosowanie minimum trzech znaczników [6, 7].

Pierwsze z serii wystąpień zostało poświęcone badaniu oceny stabilności złotych markerów GoldAnchor podczas radioterapii raka gruczołu krokowego [2]. Badanie zostało przeprowadzone na dwóch grupach pacjentów:

- 45 w czasie planowania leczenia – w tym przypadku porównywano położenie znacznika, na obrazach spiralnej tomografii komputerowej wykonanej 7 dni po implantacji znacznika z jego położeniem na obrazach kilowoltowej tomografii komputerowej wykonanej wiązką stożkową (ang. *kilo-voltage cone beam computer tomography*, kVCBCT), wykonanych na aparacie terapeutycznym przed rozpoczęciem pierwszej frakcji leczenia
- 20 w trakcie leczenia – u tych pacjentów porównywane było położenie znacznika na kolejnych obrazach kVCBCT uzyskiwanych w trakcie leczenia podczas cotygodniowej weryfikacji geometrycznej na aparacie terapeutycznym [2].

Pacjenci włączeni do badania byli obrazowani skanerem CT oraz pozycjonowani z użyciem unieruchomienia w postaci maski termoplastycznej okolic miednicy, zorientowani głową w kierunku głowicy aparatu w trakcie obrazowania oraz leczenia. Ocenie poddawano wartość migracji pojedynczego znacznika śródtkankowego w okresie planowania leczenia oraz trwania leczenia. Średnia wartość przesunięć w okresie planowania oraz realizacji leczenia wyniosła odpowiednio 1,9 mm oraz 0,3 mm [2].

Uzyskane wyniki sugerują, iż migracje znaczników w okresie planowania leczenia są większe niż migracje występujące podczas realizacji leczenia, lecz są one nieistotne klinicznie, a podczas realizacji

napromieniania na aparacie terapeutycznym pozycja znaczników nie zmieniają swojego położenia w prostatie. Prawdopodobnie migracje zaobserwowane w okresie planowania leczenia związane są z niedokładnością fuzji między obrazami CT, a kVCBCT. Na podstawie tych wyników stwierdzono, że zastosowanie znaczników GoldAnchor w procedurach IGRT jest metodą skuteczną i niezawodną [2].

Zmienność wypełnienia pęcherza – wpływ na radioterapię

Kolejnym tematem poruszonym w tym bloku tematycznym był problem związany z wypełnieniem pęcherza moczowego w trakcie radioterapii, w zależności od tego, czy jest on narządem krytycznym, czy celem radioterapii [4, 5]. Wyszczególniono szereg czynników wpływających na wypełnienie pęcherza moczowego, które warto uwzględnić przed rozpoczęciem planowania leczenia. Najważniejsze z nich, to ogólny stan nawodnienia organizmu, rodzaj płynów wypijanych przez pacjenta, przyjmowanie przez pacjenta leków moczopędnych (związane z innymi schorzeniami, np. układu krążenia), przerost prostaty u mężczyzn, guzy macicy u kobiet, czynność układu moczowego (prawidłowa/obciążona chorobą), problemy z utrzymaniem moczu np. w przypadku pacjentów o słabym kontakcie mentalnym [4].

Jak pokazują badania, obserwuje się tendencję do występowania dużej zmienności w wypełnieniu pęcherza moczowego, zarówno pomiędzy różnymi pacjentami, jak również w przypadku tego samego pacjenta w kolejnych dniach radioterapii, pomimo stosowania jednolitego protokołu jego wypełnienia [4, 5]. Wymienione wcześniej czynniki mogą znacząco wpływać na wypełnienie pęcherza moczowego i powinny być uwzględnione podczas planowania leczenia oraz jego realizacji [4, 8].

W przypadku napromieniania pacjentów z rakiem pęcherza moczowego, pożądane jest całkowite jego opróżnienie, dlatego pacjenci proszeni są o oddanie moczu bezpośrednio przed napromienianiem (wcześniej również przed CT do planowania leczenia) [4, 5]. Podczas wystąpienia zwrócono uwagę na potrzebę zindywidualizowanego adaptacyjnego postępowania w trakcie hipofrakcjonowanej radioterapii raka pęcherza naciekającego mięśnie oraz przedstawiono jedną ze strategii radzenia sobie z problemem zmienności wypełnienia pęcherza, w postaci protokołu A-POLO (ang. adaptive-predictive organ localization) [4, 8]. Protokół ten opiera się o bibliotekę planów danego pacjenta, stworzonych na podstawie trzech badań CT, wykonywanych bezpośrednio po oddaniu moczu przez pacjenta – CTo, 15 oraz 30 minut później – CT15 oraz CT30. Do realizacji napromieniania, po uprzedniej weryfikacji obrazowej przy pomocy kVCBCT wybierano plan leczenia, który w największym stopniu pokrywał obszar napromieniany (ang. *planning target volume*, PTV). Podczas przytoczonego badania dostrzeżono dużą zmienność w wypełnieniu pęcherza moczowego, 51% frakcji wykazywało potrzebę postępowania adaptacyjnego i 73% frakcji zostało z powodzeniem dostarczonych wykorzystując protokół A-POLO [8].

Postępowanie adaptacyjne w przypadku napromieniania pęcherza moczowego pozwala na zmniejszenie napromienianej objętości PTV, w stosunku do klasycznego postępowania, a co za tym idzie, do zmniejszenia toksyczności leczenia i poprawienia jego wyników [9]. Jak wspomniano wcześniej, wiele czynników wpływa na sposób wypełniania się pęcherza moczowego i trudno jest przewidzieć wcześniej tendencję dla danego pacjenta, dlatego najbardziej właściwe wydaje się być codzienne weryfikowanie i adaptowanie planu leczenia do zaistniałej sytuacji [10].

Treatmentchoice – narzędzie do wspólnego podejmowania decyzji, czyli tzw. *shared decision making* – SDM

Ostatnie wystąpienie było prezentacją weryfikacji narzędzia internetowego, służącego do współuczestniczenia pacjenta w podejmowaniu decyzji terapeutycznej w przypadku rak gruczołu krokowego [3]. Pierwszy opis koncepcji SDM pojawił się w 1982 roku, jako dyskusja między pacjentem, a lekarzem, w której to lekarz pomaga pacjentowi zrozumieć jego sytuację zdrowotną, przedstawia dostępne metody leczenia, ich wady i zalety, a następnie wysłuchuje obaw i preferencji pacjenta, w celu podjęcia satysfakcjonującej decyzji o dalszej terapii [12].

Narzędzie Treatmentchoice w postaci internetowego programu, opracionego w przystępną dla pacjenta szatę graficzną ma na celu w pierwszej kolejności zebranie informacji na temat pacjenta – wieku, ogólnego stanu zdrowia (występowanie współistniejących schorzeń), sytuacji rodzinnej i zawodowej oraz jego choroby – stopniu zaawansowania raka gruczołu krokowego. Kolejnym krokiem jest przedstawienie pacjentowi szczegółowych informacji o dostępnych metodach leczenia, dostosowanych do jego sytuacji klinicznej tj. ich zalet, wad oraz potencjalnych skutków ubocznych. Następnie pacjent jest gotowy do przejścia kolejnego etapu, tzn. określenia własnych preferencji dotyczących leczenia i ostatecznie sprawdzenia, jaka metoda, uwzględniająca wszystkie czynniki będzie dla pacjenta optymalnym rozwiązaniem. Istnieje możliwość wydrukowania raportu z całego procesu. Raport ten może posłużyć w trakcie konsultacji z lekarzem, dostarczając mu informacji na temat preferencji pacjenta związanych z leczeniem, a także na temat jego obaw i wątpliwości [3, 11].

Walidacja narzędzia polegała na przejściu całego procesu przez dwie grupy pacjentów: pierwsza grupa składała się z 16 pacjentów, którzy dodatkowo byli wspierani współdziałaniem i pomocą lekarza bądź pielęgniarki (uczestniczyła grupa 19 osób - profesjonalistów medycznych), druga grupa miała przejść przez proces decyzyjny on-line samodzielnie i liczyła 8 pacjentów. Następnie pacjenci oraz lekarze uczestniczący w badaniu zostali odpytani poprzez kwestionariusz m.in. o przydatność narzędzia, rzetelność i zakres zawartych informacji dotyczących metod leczenia umieszczonych w programie oraz przystępność i łatwość posługiwania się nim [3].

Z kwestionariuszy wynikało, iż lekarze zgłaszali potrzebę uzupełnienia narzędzia o podstawowe informacje dotyczące anatomii prawidłowej okolic miednicy oraz przeciwwskazania dotyczące poszczególnych metod leczenia, natomiast pacjenci uznali, że program dostarcza jasnych i wystarczających informacji na temat metod leczenia i możliwych skutków ubocznych. Uzyskane informacje posłużyły do utworzenia nowego, poprawionego narzędzia, które dostępne jest pod adresem internetowym <http://www.treatmentchoice.info/> [3, 11].

Program przede wszystkim ma za zadanie zwiększenie udziału pacjenta w procesie decyzyjnym dotyczącym wyboru optymalnej metody leczenia, poprzez funkcję informacyjną, która stymuluje do zadawania pytań lekarzowi i aktywnego uczestnictwa w procesie leczenia. Zaangażowanie pacjenta w proces wyboru skutkuje zmniejszeniem poczucia konfliktu decyzyjnego, obniża żal z powodu podjętej decyzji, ale także powoduje większe zaangażowanie w sam proces leczenia, lepsze samopoczucie i radzenie sobie z sytuacją choroby [13,14].

Podsumowanie

Znaczna ruchomość, jaka charakteryzuje narządy miednicy istotnie wpływa na precyzję dostarczanej dawki promieniowania jonizującego. Z tego względu zasadne staje się korzystanie z protokołów weryfikacji obrazowej na aparatach terapeutycznych oraz stosowanie np. dodatkowych metod śledzenia (jak implantacja złotych znaczników w prostaty), czy protokołów adaptacyjnych dla pęcherza moczowego. Przedstawione podczas konferencji ESTRO 35 zagadnienia dotyczące radioterapii okolic miednicy rzucają światło na różnorodność wyzwań, jakie wiążą się z tym rodzajem leczenia. Poruszone podczas konferencji kwestie nie wyczerpują jednak tematu napromieniania narządów miednicy – jest to dział tak obszerny, iż omówienie wszystkich niuansów wymagałoby utworzenia osobnej konferencji ku temu celowi.

Konflikt interesu/ Conflict of interest

Nie występuje / None

Finansowanie/ Financial suport

Praca była finansowana praca była finansowana z umowy o grant nr 11/2016(126).

Etyka/ Ethics

Treści przedstawione w artykule są zgodne z zasadami Deklaracji Helsińskiej, dyrektywami EU oraz ujednoliconymi wymaganiami dla czasopism biomedycznych

Piśmiennictwo / References

- [1] Didkowska J., Wojciechowska U., *Zachorowania i zgony na nowotwory złośliwe w Polsce*. Krajowy Rejestr Nowotworów, Centrum Onkologii - Instytut im. Marii Skłodowskiej - Curie. Dostępne na stronie <http://onkologia.org.pl/k/epidemiologia/> dostęp z dnia 19/07/2017.
- [2] Bodusz D., *An evaluation of GoldAnchor intraprostatic fiducial marker stability during radiotherapy*, Materiały zjazdowe ESTRO 35, Turyn 2016
- [3] Bloemen-van Gurp E., *Validation of a prostate cancer decision aid tool for shared decision making*, Materiały zjazdowe ESTRO 35, Turyn 2016
- [4] Khoo V., *Bladder variability for pelvic radiotherapy: its approaches and impact*, Materiały zjazdowe ESTRO 35, Turyn 2016
- [5] Henry A.M., Summers H., Murray L., Jain A., Tahir W., Ali S. et al *Evaluating the need for adaptive therapy when delivering conformal bladder radiotherapy*, Journal of Radiotherapy in Practice, Volume 15, Issue 1, March 2016, pp. 15-22
- [6] Saad A., Goldstein J., Lawrence Y.R., Weiss I., Saad R., Spieler B. et al *Transperineal implantation of gold fiducial markers (gold seeds) for prostate image-guided radiation therapy: a feasible technique associated with a low risk of complications*, Journal of Medical Radiation Sciences, 2015;62(4):261–6
- [7] Lacetera V., Cardinali M., Mantello G. et al. *Prostatic fiducial markers implantation by transrectal ultrasound for adaptive image guided radiotherapy in localized cancer: 7-years experience*, Archivio Italiano di Urologia e Andrologia, 86(4): 349-352 (2014)
- [8] Lalondrelle S., Huddart R., Warren-Oseni K. et al *Adaptive-Predictive Organ Localization Using Cone-Beam Computed Tomography for Improved Accuracy in External Beam Radiotherapy for Bladder Cancer*, International journal of radiation oncology, biology, physics 79(3):705-12, March 2011
- [9] Kibrom, A. Z., Kellie A. K., *Adaptive Radiation Therapy for Bladder Cancer: A Review of Adaptive Techniques Used in Clinical Practice*. Journal of Medical Radiation Sciences 62 (2015): 277–285. PMC. Web. 5 June 2018.
- [10] Webster G. J., Stratford J., Rodgers J. et al, *Comparison of adaptive radiotherapy techniques for the treatment of bladder cancer*, The British Journal of Radiology 2013; 86(1021)
- [11] <http://www.treatmentchoice.info/about-us.html> Dostęp z dnia 08/08/2017
- [12] Kehl K.L., Landrum M.B., Arora N.K. et al, *Shared decision making in cancer care: The association of actual and preferred decision roles with patient-reported quality*, JAMA Oncology 2015 April;1(1):50-8
- [13] Elwyn G., Frosch D., Thomson R., *Shared Decision Making: A Model for Clinical Practice*, Journal of General Internal Medicine. 2012 October; 27(10): 1361–1367
- [14] Shabason J.E., Mao J.J., Frankel E.S., Vapiwala N., *Shared decision-making and patient control in radiation oncology: implications for patient satisfaction*. Cancer. 2014 June 15;120(12):1863-70